

Malokarpatské vinobranie v 70. rokoch 20. storočia – socialistický sviatok kolektivizovaného poľnohospodárstva*

Katarína Popelková

Abstract

POPELKOVÁ, Katarína: The Small-Carpathian Grape Harvest Festival in the 1970s – a Socialist Holiday of Collectivised Agriculture.

The annual public urban festival called the grape harvest festival, which was created in the 1930s as a marketing event aimed at supporting the sale of Small-Carpathian wines, was restored in 1958 after a period of recession during World War II. Following the Communist coup in Czechoslovakia in 1948, the ruling regime suppressed the original aim of the restored festival. After some formal and conceptual adjustments, the common and popular form of urban festivity became a means for the promotion of collectivised agriculture and the presentation of the successes of the socialist regime. The conceptual background of the three-day event moved from ritual-staged allegoric scenes referring to the traditional work habits of wine-growers to a manifestation form celebrating the work of socialist farmers. The thoroughly organised Sunday manifestation of workers marching down the main street of the town with political slogans, in front of a stand with state and Communist functionaries watching them, and the images on allegorical cars presented and celebrated the achievements of socialism. The same objective, but with a looser structure and contents reminiscent of traditional regional grape harvest festivals, was pursued by the festive part of the parade and by elements of the public entertainment forming the programme of the grape harvest festival. During the period 1958–1989, Small-Carpathian grape harvest festivals were organised regularly on an annual basis. The course of these festivals and the contents, controlled by the ruling regime, were reproduced with ritual consistency and programmatically focused on promoting the socialist regime. With respect to the reference period it can therefore be considered a socialist holiday.

Keywords: Collectivisation of agriculture, Small-Carpathian region, Urban festival, Grape harvest festival, Socialist holiday, Wine-growing town, Slovakia

Štúdia sa zaoberá každoročnou jesennou obaračkovou slávnosťou v malokarpatskej vinohradníckej oblasti na juhozápadnom Slovensku nazývanou vinobranie. V 30. rokoch 20. storočia začali vinobranie usporadúvať ako verejnú slávnosť samosprávy a korporácie tunajších mestských centier, aby podporili a propagovali obchod s vínom.

Autorka rekonštruje obsahovú náplň, podobu a sociálne funkcie slávnosti v období 2. polovice 20. storočia po zrušení súkromného vlastníctva pôdy v podmienkach socialistického družstevného vinohradníctva. Pri analýze výskumného materiálu aplikuje etnologický prístup, podľa ktorého je vinobranie mestským sviatkom. Je zakotvený v lokálnej a regionálnej kultúre ovplyvnenej pestovaním hrozna a výrobou vína. Ako živý sociálny fenomén je súčasne otvorený nadlokálnym ekonomickým a spoločenským kontextom, ktoré počas vývoja pružne absorbuje, resp. eliminuje zo svojej štruktúry. Tento mechanizmus sa uplatnil aj v období po kolektivizácii poľnohospodárstva, keď sa na Slovensku v zmysle komunistickej ideológie budoval socializmus. Analyzovaný materiál ťažiskovo spočíva na dianí spojenom s organizovaním, obsahom a podobami vinobraní v meste Pezinok v 70. rokoch 20. storočia.

* Štúdia vznikla v rámci riešenia cieľov projektu VEGA č. 2/0088/14 Rituálne správanie ako strategický nástroj skupinovej identifikácie. Sociálne a kultúrne kontexty súčasných sviatkov na Slovensku, ktorý sa rieši v Ústave etnológie SAV v Bratislave v období rokov 2014 – 2016.

Dôsledky komunistického prevratu a vinohradníctvo v oblasti Malých Karpát

Komunistický prevrat v roku 1948 v Československu vyvolal rozsiahle transformácie v ekonomike a predznamenal tiež radikálnu premenu majetkových i užívateľských práv k pôde. Poštátnenie a kolektivizácia pôdneho majetku súkromných vlastníkov odštartovali v roku 1949 na základe zákona o jednotných roľníckych družstvách, ktorý mal zabezpečiť prechod od individuálneho ku kolektivizovanému poľnohospodárstvu a jeho zmenu na plánovanú mechanizovanú veľkovýrobu na scelenej pôde. Tieto procesy priamo nadviazali na konfiškácie pôdy občanov označených na konci druhej svetovej vojny za zradcov a kolaborantov, ako aj na štátom určené povinné dodávky produktov rastlinnej a živočíšnej výroby. Tie odvádzali poľnohospodári podľa výmery pôdy na potreby štátneho zásobovania potravinami. V procese vytvárania jednotných roľníckych družstiev, ktorý bol riadený štátom a orgánmi vládnucej komunistickej strany, poľnohospodárstvo podstúpilo premenu, ktorá vlastníkom pôdy spočiatku skomplikovala, neskôr znemožnila rozhodovať o využívaní produktu vlastnej práce na pôdnom majetku a napokon vyústila do jeho viac či menej násilného odobratia do družstva.

Špecifické podoby nadobúdala od konca 40. rokov 20. storočia proces kolektivizácie poľnohospodárstva na juhozápadnom Slovensku v obciach a mestách podhoria Malých Karpát. V oblasti medzi Bratislavou a Trnavou bolo dominantným odvetvím vinohradníctvo, ktoré ťažiskovo formovalo ekonomickú i sociálnu štruktúru tohto regiónu a rámcovalo spôsob života obyvateľstva.¹ Od stredoveku sa rozvíjajúca poľnohospodárska špecializácia – mestské vinohradníctvo, t. j. pestovanie hrozna a výroba vína určeného na predaj,² modelovala podobu tunajšej kultúrnej krajiny, špecifické majetkové a užívateľské vzťahy k pôde, agrotechnické charakteristiky i organizáciu prác pri pestovaní hrozna, výrobe a predaji vína.

Silná väzba roľníkov na dedičnú vinohradnícku pôdu bola historicky súčasťou a podmienkou úspešného dorábania hrozna a podnikania s vínom. Vzhľadom na túto skutočnosť znamenali socialistická kolektivizácia a vznik jednotných roľníckych družstiev (JRD) orientovaných na mechanizovanú veľkovýrobu, ktorá prerušila sociálne a ekonomické väzby na individuálnej úrovni, mimoriadne radikálny zásah do kontinuity tunajšieho poľnohospodárstva i vinárskeho podnikania.

Súkromné vinárske obchodné firmy, ich budovy a pivnice boli po roku 1948 znárodnené a v roku 1951 bol vytvorený národný podnik Slovenské vinárske závody s centrárou v Bratislave. Jeho úlohou bolo vykupovať a spracovať hrozno od novovznikajúcich družstiev a súkromníkov a rozbehnúť štátnu veľkovýrobu a obchod s vínom.³ Obrábanie individuálnych vinohradov v tunajšom členitom hornatom a kamenistom teréne bolo tradične spájané s ručnou

1 POPELKOVÁ, Katarína. Vinohradníci a vinohradníctvo v mestách pod Malými Karpatmi. In DANGLOVÁ, Oľga – ZAJONC, Juraj (eds.) *Mestá a dediny pod Malými Karpatmi. Etnologické štúdie*. Bratislava : Ústav etnológie SAV, 2007, s. 46 a n.

2 DRÁBIKOVÁ, Ema. *Človek vo vinici*. Klenotnica slovenskej ľudovej kultúry 17. Bratislava : Veda Vydavateľstvo SAV, 1989, s. 39.

3 POPELKOVÁ, Katarína – VLASÁKOVÁ, Beáta. Svätý Jur v 20. storočí. In TURCSÁNY, Juraj a kol. *Svätý Jur 1209 – 2009. Dejiny písané vínom*. Svätý Jur : Mesto Svätý Jur, 2009, s. 192.

prácou, sezónnym využívaním množstva na dočasnú prácu najímaných poľnohospodárskych robotníkov a vyžadovalo špecifické znalosti a zručnosti. Vstupom ich vlastníkov do JRD boli vložené – v prípade tých, čo vstúpiť odmietali, násilne prevzaté – do majetku družstiev, ktoré ich mali ziskovo obrábať. Väčšina kolektivizovaných vinohradníkov odmietla pracovať v družstve a prácu si hľadala mimo poľnohospodárstva, najčastejšie v priemysle. Ich potomkovia sa v rozpore s rodinnou tradíciou profesijne preorientovali na iné oblasti a z domu sa sťahovali za prácou.

JRD vznikajúce tu od začiatku 50. rokov 20. storočia spočiatku neúspešne zápasili nielen s odporom súkromných vinohradníkov, ale v praktickej každodennej činnosti najmä s absolútnym nedostatkom pracovných síl, čo vyvolalo jednak často nezvratnú devastáciu neobrábaných vinohradov i celej kultúrnej krajiny, jednak úpadok odvetvia.⁴ Súkromné, v malokarpatských chotároch roztrúsené vinohrady, prispôsobené starej agrotechnike a náročné na ručnú prácu, sa v kolektivizovanej forme iba veľmi pozvoľna premieňali na výsadby, v ktorých bolo možné efektívne použiť výkonnú strojovú mechanizáciu.

Proces etablovania socialistického kolektivizovaného vinohradníctva na juhozápadnom Slovensku trval viac ako dve desaťročia. Až v 60. rokoch, keď do poľnohospodárstva začali prúdiť štátne dotácie, sa zmeny malokarpatského vinohradníctva začali prejavovať výraznejšie aj navonok. V istom zmysle ich možno nazvať dlho očakávanou a potrebnou modernizáciou. Dynamickejšie sa rozbehli technické terénne úpravy, sceľovanie vinohradov do veľkých družstevných pozemkov, melioračné úpravy a vďaka štátom podporovanému vinohradníckemu výskumu i postupné vysádzanie vinohradníckych plôch vyšľachtenými odrodami.⁵

V polovici 70. rokov 20. storočia boli JRD s vinohradníckou výrobou v malokarpatskej oblasti pomerne konsolidovanými socialistickými podnikmi. Pôvodne na lokálne podmienky orientované obecné družstvá sa začali zlučovať s družstvami okolitých obcí do veľkých komplexov. Ako centrálné spravované a štátnemu plánu podliehajúce veľkovýrobné celky obhospodarovali niekoľko tisíc hektárov poľnohospodárskej pôdy: napríklad v roku 1975 patrili k JRD Modra aj družstvá v Kráľovej, Vinosadoch, Dubovej, Častej a Dolňanoch.⁶ Výroba a uskladňovanie vína v pivniciach sa presunuli do kapacít moderných vinárskych závodov, vo veľkom vyrábané víno dodávané do socialistickej obchodnej siete strácalo svoje kvality i osobitosti dané pri tomto produkte adresnosťou pôvodu a výrobcu. Kultúrna krajina, ekonomické a sociálne charakteristiky stáročia vytváratej vinohradníckej oblasti získali nový – socialistický charakter.

V socialistických podmienkach nadobudol nové znaky aj tunajší tradičný septembrový mestský sviatok – vinobranie. Priebeh a podoba slávnosti sa prispôbili novým potrebám.

4 POPELKOVÁ – VLASÁKOVÁ 2009, s. 193-194, 199; TURCSÁNY, Juraj. Hospodárske pomery v rokoch 1945 – 1990. In DUBOVSKÝ, Ján – POSPECHOVÁ, Petra – TURCSÁNY, Juraj. *Dolány*. Bratislava : Kasico a. s. pre Obecný úrad Dolány, 2002, s. 141.

5 DRÁBIKOVÁ, Ema. Súčasná pracovná kooperácia rodiny pri podielovom obrábaní viníc. In *Slovenský národopis*, 1986, roč. 34, č. 4, s. 566; TURCSÁNY 2002, s. 142; POPELKOVÁ – VLASÁKOVÁ 2009, s. 194.

6 JANČOVIČOVÁ, Viera. Hospodárske pomery. In ŽUDEL, Juraj – DUBOVSKÝ, Ján a kol. *Dejiny Modry*. Modra : Mesto Modra, Mestský úrad Modra, 2006, s. 399-400.

V podmienkach kolektívnej výroby družstevných organizácií sa oficiálnou ideovou náplňou tradičnej formy slávnosti stala „oslava výsledkov spoločnej práce“.

V roku 1958 predstavitelia socialistického štátu a vládnucej komunistickej strany, miestny okresný a krajský národný výbor pragmaticky využili regionálnu tradíciu obaračkových slávností a formu slávnosti vinobrania etablovanú v tunajších mestách v polovici 30. rokov 20. storočia⁷ s cieľom propagovať kolektivizované poľnohospodárstvo. Prvý ročník slávnosti nazvanej po novom „malokarpatské vinobranie“ usporiadali pri príležitosti 800. výročia založenia mesta Modra.⁸ K hlavným uzlovým momentom odkazujúcim na tradičné obaračkové zvyky pribudli masovopolitické manifestácie, slávnostné okresné aktivity vinohradníkov, zasadnutia straníckych a štátnych orgánov mesta. V alegorickom sprievode vrcholiacom pred tribunou hostí sa jasne oddelili ideovo-politická a zábavná zložka. Zásobovanie zabezpečovali JRD a štátne majetky, štátny a družstevný obchod, návštevníkov privádzali autobusy na tento účel zhustenej dopravy z Bratislavy a Trnavy. Od roku 1958 sa v organizovaní malokarpatských vinobraní každoročne striedali dve tunajšie mestské vinohradnícke centrá – Modra a Pezinok. Podobu a funkcie socialistického sviatku si vinobrania udržiavali až do roku 1989, keď došlo v Československu k pádu komunistického režimu.

Malokarpatské vinobranie ako socialistický sviatok

Slovenská etnológia sa v rámci výskumov pracovných obradov a zvykov spájaných so zberom úrody zaoberala aj štúdiom podôb vinohradníckych obaračkových slávností ako paralely tradičných dožinkových slávností historicky sformovaných v obilninárskych oblastiach Slovenska. Poznatkami o formálnych a obsahových znakoch, podobách, ktoré tento fenomén nadobudol v období socializmu, o lokálnych hospodársko-kultúrnych i európskych historických kontextoch tohto fenoménu spojeného s viacerými lokalitami regiónu (Modra, Pezinok, Rača, Svätý Jur) disponuje slovenská etnológia vďaka výskumom etnografky Emy Kahounovej-Drábikovej realizovaným v 2. polovici 20. storočia.⁹ Dobová etnografická analýza vinobraní v 70. rokoch 20. storočia odhalila o. i. aj previazanie štruktúry a náplne slávností s vládnucou ideológiou.¹⁰

Neskoršie štúdium malokarpatských vinohradníckych obaračkových slávností z hľadiska väzby vinohradníctva na lokálnu sociálnu štruktúru¹¹ prinieslo disciplíne ďalšie poznávacie výzvy i potrebu podrobiť skúmaniu funkcie, ktoré vinobranie, na potreby etnologického štúdia vymedzené ako „mestský sviatok“, plní priamo v prostredí, kde sa odohráva. Obaračkovú slávnosť nazývanú i vinobranie skúmam ako „sviatok“, pod čím chápem príležitosť na slávenie či pripomínanie si istej udalosti, ktorá sa spravidla cyklicky opakuje a viaže na určitý dátum.

7 POPELKOVÁ, Katarína. K otázke dynamiky sociálnych funkcií mestského sviatku: obaračkové slávnosti. In *Slovenský národopis*, 2014, roč. 62, č. 3, s. 318.

8 KAHOUNOVÁ, Ema. Malokarpatské obaračky – nová verzia tradičných slávností. In *Slovenský národopis*, 1975, roč. 23, č. 4, s. 571.

9 Tamže.

10 Tamže.

11 POPELKOVÁ 2007, 2014.

Jednotlivec alebo spoločenstvo tejto príležitosti pripisujú mimoriadny význam a táto príležitosť sa spája, resp. vyvoláva nekaždodenné, avšak v istom zmysle normatívne konanie ľudí.¹² Keď hovorím o vinobraní ako o „mestskom sviatku“, určujem za kontext skúmania mesto, ktoré je v etnologickej analýze chápané ako konkrétny spoločenský organizmus so zaužívanými mechanizmami fungovania sociálnej komunikácie. Vychádzam z predpokladu, že jeho obyvatelia ako príslušníci neformálnych i inštitucionalizovaných sociálnych skupín môžu spontánne či celkom uvedomele a strategicky využívať sviatok na plnenie svojich zámerov a uspokojovanie najrozličnejších potrieb. Organizátorov a ich partnerov, ako aj účastníkov jednotlivých programových súčastí sviatku, teda tých, ktorí sa na tvorbe podoby sviatku alebo na jeho konkrétnom priebehu priamo či nepriamo (ako iniciátori či podporovatelia) zúčastňujú, označujem ako „aktérov“.¹³

Výskumy odhalili, že v podmienkach kolektivizovaného socialistického vinohradníctva boli starší obsah i forma mestskej septembrovej slávnosti pragmaticky prispôsobené potrebám nového vládnuceho režimu a ním manipulatívne využívané ako nástroj na plnenie ideologických cieľov. Na základe týchto poznatkov možno vymedziť malokarpatské vinobrania z obdobia 1958 – 1989 ako „socialistický sviatok“. Jeho charakteristiky a funkcie sa pokúsím ukázať analýzou vlastného empirického materiálu,¹⁴ ťažiskovo sa pritom opriem o konkrétny prípad vinobrania z roku 1975 v Pezinku.¹⁵

Hold pracujúcim rukám

Iniciátorom socialistických vinobraní neboli – tak ako v 30. rokoch 20. storočia – samosprávy, spolky či podnikatelia vinohradníckych lokalít a účel nebol marketingový. Trojdňové septembrové malokarpatské vinobranie nahradilo neúspešné pokusy povojnového štátu organizovať vo vinohradníckych mestách dožinkové slávnosti. Prebiehalo pod záštitou a kontrolou mestských, okresných či krajských štátnych a stranických politických orgánov a slúžilo ako platforma na prezentovanie pracovných a politických úspechov komunistického režimu a jeho poľnohospodárskej družstevnej veľkovýroby.

Obsah štruktúry programu, ktorý bol rozčlenený do troch dní – od piatka do nedele, možno konkrétne dokumentovať na vinobraní v Pezinku v roku 1975.¹⁶ Prvý deň bol okrem začiatku

12 POPELKOVÁ, Katarína. Čo je to sviatok v 21. storočí na Slovensku? (poznámky k možnostiam etnologickeho výskumu). In *Ethnologia Actualis Slovaca*, 2012, roč. 10, č. 2, s. 8-29.

13 POPELKOVÁ, Katarína – ZAJONC, Juraj. Súčasný sviatky v historickom baníckom meste: symbolické aktivity v etnologickej perspektíve. In DENKOVÁ, Zuzana – KAMENICKÝ, Miroslav (eds.) *Vivat akadémia Banská Štiavnica: zborník z konferencie konanej pri príležitosti 250. výročia založenia Baníckej akadémie v Banskej Štiavnici*. Blok IV. Banícke symboly – História a ikonografia. Banská Štiavnica : Slovenské banské múzeum v Banskej Štiavnici, 2013, s. 271.

14 *Oberačkové slávnosti (vinobranie) v malokarpatských mestách Modra, Pezinok, Sv. Jur (20. – 21. stor.)*. Výskumná správa projektu VEGA 2/0069/11. Zostavila Katarína Popelková, 2013. Archív textov Ústavu etnológie SAV, inv. č. 1467, 45 s. (*Oberačkové slávnosti 2013*)

15 Fotografická dokumentácia pezinských vinobraní z obdobia 1963–1987 je uchovaná v Archíve Malokarpatského múzea v Pezinku, fond Fotoalbumy, inv. č. 2003/268-270, 2003/272 a 85/1984.

16 *Oberačkové slávnosti 2013*, s. 5.

predaja jedla a nápojov v pouličných stánkoch spojený s otvorením výstavy keramiky a konaním estrády *Veselo len veselo* v tunajšom amfiteátri. Sobotný celodenný program tvorilo viacero po meste rozptýlených výstav: výstava drobnochovateľov na kúpalisku, výstava ovocia a zeleniny v klube dôchodcov, výstava vína na nádvorí zámku a poľnohospodárska výstava na námestí. Popoludní sa v areáli jednotného roľníckeho družstva začínali jazdecké preteky. Z tribúny na námestí zabávali návštevníkov vystúpenia folklórnych súborov, na námestí, v parku a pri stánkoch koncertovali dychové hudby, večer sa konal v parku ohňostroj a v športovej hale veselica. V nedeľu od 7. hodiny rána na námestí ako „budíček“ vyhrávala dychová hudba, popoludní pokračovali jazdecké preteky a program tanečných a hudobných vystúpení na tribúne. Uzlovým bodom vinobraní bol každoročne nedeľný alegorický sprievod a manifestácia, trvajúce od 10. do 12. hodiny. Úspešná osvedčená forma pripomínajúca vinohradnícke tradície a dávnu historickú slávu bola v rukách nových aktérov napĺňaná aktuálnym, resp. ideologicky dobovo korektným obsahom. Z historických odvolávok sa pri replikovaní zvykov spojených tradične so začiatkom a ukončením obračiek hrozna rozpracúvali hlavne motívy hodovania antického boha vína Bakcha a rímskeho importu vínnej révy pod Karpaty, ktorých alegórie vytvárali jadro druhej, tzv. veselej časti sprievodu. Tribúna čestných hostí sa rozšírila¹⁷ a pozývali sa na ňu štátni a politickí predstavitelia okresných, krajských i celoštátnych orgánov ako diváci manifestácie pracujúcich. Spolu s vedením miestneho národného výboru z vyzdobenej tribúny sledovali starostlivo niekoľko mesiacov vopred pripravovaný alegorický sprievod propagujúci úspechy socialistického režimu a združstevneného vinohradníctva, prijímali od krojovaných družstevníčok vence z hrozna. Vďaka zábavnej zložke sviatku – historizujúce výjavy v alegorickom sprievode, folklórne vystúpenia na uliciach mesta, predaj vína pod viechami jednotných roľníckych družstiev, jarmočný a stánkový predaj jedál a nápojov či remeselníckych výrobkov, zábavné estrády, výstavy vína, ovocia a zvierat, športové podujatia a výstavy – lákali vinobrania napriek svojmu výrazne propagandistickému obsahu každoročne desaťtisíce návštevníkov a udržiavali si v regióne širokú popularitu.

Škála funkcií, ktoré vinobrania v období rokov 1958 – 1989 plnili, sa oproti obsahu v roku 1934 rozšírila. Zmenilo sa aj poradie v ich významovej hierarchii tak pre účastníkov, ako i pre samotných aktérov. Tie sociálne funkcie sviatku, ktoré možno označiť ako zjavné a ktoré majú pre spoločnosť praktický efekt – nekaždodenná príležitosť na spoločenskú komunikáciu, stretávanie sa, vytváranie a udržiavanie kontaktov, zábava, konzum a relax, zostali prítomné, súčasne sa však, z hľadiska významu stávali ambivalentnými.

Od „prvorepublikovej“ sa totiž „socialistická“ sviatočnosť odlišovala v tom, že na jednej strane začala podliehať masívnemu riadeniu a kontrole štátom, na strane druhej bola pre občanov stratégiou na vyrovnávanie rutiny socialistickej každodennosti. Občania sa tomuto faktu rozlične prispôbovali. Podľa výsledkov európskej etnológie nebola pre sviatky a rituály v ob-

17 V pôvodnej štruktúre slávnosti vytvorenej v roku 1934 boli na tribúne postavenej na hlavnom pezinskom námestí usadení ako čestní hostia reprezentanti úradov a členovia mestskej samosprávy. Zo strapcov hrozna upletený veniec prinesený vinohradníkmi odovzdal starosta pred prizierajúcimi sa divákmi zástupcovi krajského úradu. Viac pozri POPELKOVÁ 2014, s. 319.

dobí socializmu zo strany občanov markantná ani úplná akceptácia, ani úplné odmietanie, ale častokrát rozmanitosť komplexného procesu adaptácie na vlastné potreby. Sviatky a slávnosti boli stále protikladom každodennosti ako „time out of time“. Táto univerzálna skutočnosť platí vo zvýšenej miere pre krajiny reálneho socializmu s ich permanentným nedostatkovým hospodárstvom a zásahmi komunistickej strany a tajných služieb. Sviatky a slávnosti ľuďom prinášali odľahčenie a uvoľnenie a predovšetkým časovo vymedzené priestory slobody vlastnej tvorby svojho paternalisticky riadeného života.¹⁸ V situácii socialistického tovarového nedostatku sa organizátori vinobraní snažili predzásobením uličných stánkov a viech jedlami a nápojmi, aby vytvorili dojem bezchybného fungovania štátneho obchodu. Na druhej strane masovo zúčastnení občania v plnej miere využívali ponúknuté možnosti tohto dočasného ostrovčeka hojnosti na sviatočnú konzumnosť a zábavu.

Spomedzi symbolických prvkov vinobrania v období socializmu jednoznačnú prevahu získala funkcia propagandistického nástroja vládnucej moci. Rozvinula sa už v období druhej svetovej vojny, jej prítomnosť v škále funkcií sviatku teda nebola nová. Podľa Klauza Rotha masívne riadenie každodennej kultúry a zvlášť sviatkovania štátom nebolo v čase socializmu – z historického hľadiska – v žiadnom prípade prvé svojho druhu. Od stredoveku robila takéto intervencie (dlhodobé a úspešné) cirkev a neskôr na blahobyt orientovaní osvietenci a štát. Socialistický projekt sa však odlišoval od starších kultúrnych manažmentov svojou totalitou, rozsiahlou organizáciou a vysokou rýchlosťou presadzovania pri súčasnom potláčaní tradičných, predovšetkým religiózných foriem.¹⁹

Podoba malokarpatských vinobraní z obdobia komunistickej vlády ako rituálu produkovaného štátnou a politickou mocou bola každoročne výsledkom dôslednej organizačnej i obsahovej prípravy. Do nej sa viac mesiacov vopred zapájali štátne a stranícke orgány cez komisie na úrovni okresu a mesta. Napríklad v roku 1975 bol predsedom Okresnej komisie Malokarpatského vinobrania predseda Okresného národného výboru Bratislava-vidiek, jej tajomníkom bol tajomník Mestského národného výboru v Pezinku. Na zasadnutiach sa zúčastňovali vedúci tajomník a tajomník Okresného výboru Komunistickej strany Slovenska Bratislava-vidiek, tajomník Okresného výboru Národného frontu Slovenskej socialistickej republiky, náčelník Okresného oddelenia Verejnej bezpečnosti Bratislava-vidiek, predseda Mestského národného výboru Pezinok, pracovníci Odboru kultúry Okresného národného výboru Bratislava-vidiek.²⁰ Vznikali aj ďalšie komisie na prípravu jednotlivých bodov programu a sprievodných podujatí, napríklad Garančná komisia na prípravu výtvarných projektov alegorických vozov, komisia

18 ROTH, Klaus. Alltag und Festtag im sozialistischen und postsozialistischen Osteuropa. In ROTH, Klaus (Hg.) *Feste, Feiern, Rituale im östlichen Europa. Studien zur sozialistischen und postsozialistischen Festkultur*. Freiburger sozialanthropologische Studien 21. Wien; Zürich : LIT Verlag, 2008, s. 16-18.

19 ROTH 2008, s. 16; Poznatky o vinobraniach v meste Svätý Jur v 40. rokoch 20. storočia dokumentujú, že diktatúra slovenskej fašistickej vlády a jedinej vtedy povolenej Hlinkovej slovenskej ľudovej strany upravili význam verejnej ošeračkovej slávnosti na vzdanie vďaky Bohu za hojnosť požehnaní a manifestačné prejavenie oddanosti „[...] *Vodcovi, Strane, národu a štátu*“. Literárne a vlastivedné múzeum Svätý Jur, fond výstrižkov z časopisov: VČM 1933 – 2000, novinový výstrižok z roku 1943 bez uvedenia konkrétneho názvu periodika.

20 *Ošeračkové slávnosti 2013*, s. 15.

pre výstavu vína a pod.²¹ Zabezpečenie sviatku sa koncepčne sústredilo na všetky jeho súčasťi – od určenia ústredného hesla vinobrania (napríklad v roku 1975: „*Splnením päťročného plánu v ústrety 15. zjazdu Komunistickej strany Československa*“), prípravy zoznamu hostí pozvaných na nedeľný program vinobrania, presného scenára ich privítania v meste, obdarovania a pohostenia, cez tvorbu programu a sprievodných podujatí, rozdelenie úloh všetkým spoluorganizátorským inštitúciám, prípravu alegorického sprievodu, propagačných výstav, kultúrnych podujatí, tanečných zábav, ohňostroja a estrády, až po kontrolu konkrétneho realizačného zabezpečenia všetkých naplánovaných bodov. Podľa archívnych dokumentov zoznam hostí pozývaných na slávnostnú tribúnu, ktorý sa každoročne aktualizoval a upravoval na okresnej aj mestskej komisii vinobrania, tvorilo okolo 80 – 90 mien s uvedením ich funkcie. Väčšinou išlo o politické nominácie, príp. nominácie funkcionárov za inštitúcie na vyšších ako mestských stupňoch riadenia – funkcionárov okresných a krajských samospráv, členov slovenskej a československej vlády, riaditeľov rozličných celoštátnych inštitúcií, členov zahraničných vyslanectiev, zástupcov ministerstva poľnohospodárstva a okresnej, resp. krajskej poľnohospodárskej správy, predsedov mestských národných výborov okolitých miest. Na tribúne sa však počítalo vždy najviac s dvoma predsedami jednotných roľníckych družstiev z vinohradníckeho regiónu.²²

Hlavnej – politickej časti alegorického sprievodu predchádzala „manifestácia“, ktorej program z hlavnej tribúny vystavanej na hlavnom námestí Pezinka prenášal do ulíc mestský rozhlas. Na úvod odzneli československá štátna hymna a hymna Sovietskeho zväzu, nasledoval príhovor na otvorenie manifestácie, po ňom slávnostný prejav niektorého z funkcionárov Krajského národného výboru, zdravica a rezolúcia, ktoré pripravoval Okresný výbor Komunistickej strany Slovenska a napokon Internacionála. Hostia na tribúne boli obdarovaní darčkovými košmi a začal sa alegorický sprievod, ktorý zabezpečoval Odbor kultúry Okresného národného výboru Bratislava-vidiek.²³

Obrazmi sprievodu prechádzajúceho v nedeľu predpoludním organizovane od pezinského zámku na námestie bola inštrumentalizovaná ústredná téma, napr. v roku 1975 „*30. výročie oslobodenia Československa Sovietskou armádou a 30 rokov socialistického budovania okresu Bratislava-vidiek*.“ Jej znázornením chceli organizátori návštevníkom ukázať, „čo sme v rozvoji nášho okresu i mesta za to obdobie dosiahli.“²⁴ Všetky idey sa vopred dôsledne scenáristicky spracovali, až sa napokon pristúpilo k zabezpečeniu ich výtvarného stvárnenia a konkrétnej realizácie, spravidla išlo o nákladné automobily polepené transparentmi, tabuľkami, grafmi a farebnými obrázkami na kartónoch. Realizáciou boli poverené výrobné podniky, jednotné roľnícke družstvá, školy a záujmové organizácie v meste a okrese.

21 Tamže, s. 6, 13.

22 Tamže, s. 18.

23 Tamže, s. 16.

24 Vybrané z príhovoru predsedu Mestského národného výboru v Pezinku k oslavám vinobrania v roku 1975, publikovanom v časopise *Pezinčan. Oberačkové slávnosti 2013*, s. 5.

40-stránkový dokument s názvom *Scenár alegorického sprievodu Malokarpatského vinobrania 1975 v Pezinku*, ktoré sa konalo 21. a 22. septembra, schvaľovala okresná komisia už v júni. Podrobne, po obsahovej i realizačnej stránke, je v ňom rozpísaná podoba čela sprievodu a všetkých 37 obrazov. Podľa obsahovej analýzy dostupných dokumentov možno rozčleniť obrazy sprievodu z hľadiska ideologických odkazov a zobrazovaných regionálnych a nadregionálnych reálií do niekoľkých skupín. Obrazy 1 – 13 boli historicko-politické, resp. propagandistické s nadlokálnym politickým obsahom, napr. „1. obraz »Význam historického 9. mája 1945 – Deň víťazstva nad fašizmom«, „2. obraz znázorňuje vedúcu úlohu KSČ pri rekonštrukcii republiky: nákladné auto OSP²⁵ alebo iné vhodné motorové vozidlo, čelná strana : panel s veľkým ozubeným kolesom ...“ Obrazy 14 – 20 scenár charakterizoval ako „alegorické vozy priemyselných závodov okresu, ktoré si upravia sami.“ Obrazy 21 – 23 boli zamerané na propagáciu okresných úspechov v poľnohospodárstve a jeho úroveň, napr. „21. obraz zvýrazňuje úspechy socialistického poľnohospodárstva v okrese. Použije sa naň poľnohospodárska technika [...] podľa uváženia komisie Vinobrania [...] Text na čelnej strane vozidla má byť: »Splníme a prekročíme úlohy vytýčené XI. zjazdom KSČ!«, po bokoch vozidla budú panely, na nich je potrebné graficky vhodne znázorniť údaje: výroba zrnín v t, výroba hrozna v t, hektárové výnosy pšenica, raž, jačmeň, predaj zrnín v q, spotreba umelých hnojív na 1 ha – to všetko v porovnaní s rokmi 1960 a 1974.“ Obrazy 23 – 30 scenár určil závodom a inštitúciám spätým s poľnohospodárskou výrobou okresu. Alegórie si mali urobiť sami, „podľa svojho uváženia – údajmi, heslami a výrobkami zvýrazia úroveň svojej práce a výsledky dosiahnuté na počesť 30. výročia oslobodenia našej vlasti Sovietskou armádou.“ Obrazy 31 a 32 znázorňovali pomocou čelného hesla pripevneného na nákladnom aute a číselných ukazovateľov na bočných paneloch „rast životnej úrovne obyvateľov okresu“ a ich kultúrnu úroveň: „Vzdelanie a kultúra sa stali majetkom pracujúcich nášho okresu!“ Posledný 33. obraz znázorňoval „historický význam nášho spojenectva a bratstva so ZSSR“ pomocou čelného hesla, štátnych symbolov a na bočných paneloch heslovite spracované úspechy spojeneckej krajiny.²⁶

Vyznenie jednotlivých programových prvkov, predovšetkým v politickej časti sprievodu, bolo kontrolované do najmenších detailov bez ponechania priestoru na akúkoľvek improvizáciu.

Súčasťou symbolickej správy, ktorú mal sviatok ako socialistický rituál tiež tlmočiť, bolo perfektné fungovanie a plynulosť priebehu. Praktický efekt organizačných opatrení – zmena organizácie dopravy v meste, dostatok odpadkových nádob či zaistenie komfortu a bezpečnosti oslavujúcich – však nebol prvoradý, dôležitá bola jeho symbolika. Správa o tom, že všetko na vinobraní (v meste, v štáte) dokonale funguje, sa pritom nevysielala iba od organizátorov smerom k občanom.²⁷ Účastníkmi, spolutvorcami a súčasne konzumentmi rituálu boli i pozvaní oficiálni hostia, v porovnaní s ktorými stáli organizátori – lokálna správa a politickí funkcionári – na nižšej úrovni. Koncentrácia na záväzný očakávaný charakter

25 Okresný stavebný podnik.

26 *Oberačkové slávnosti 2013*, s. 13-15.

27 Napokon aj samotní obyvatelia mesta boli napr. v roku 1977 v miestnych novinách vyzývaní, aby sa na sviatok pripravili, „[...] či už úpravou svojho bydliska, okolia, ako i dôstojnou účasťou.“ Tamže, s. 6.

dôstojného a oslavného správania sa, ktorú takýto komplexný rituál vyžadoval od aktérov na jednotlivých úrovniach – od zahraničných hostí, najvyšších predstaviteľov štátu a vládnucej komunistckej strany, cez krajských, okresných a mestských funkcionárov, novinárov, umelcov a zabávačov až po samotných občanov – či už v role účinkujúcich alebo divákov, dosahovala mimoriadne vysokú mieru. Na účinnosti rituálu sa tak viac či menej vedome podieľali doslova všetci prítomní.

V mozaike symbolických rovín boli vinohradnícka tematika a funkcia spoločnej oslavy zberu úrody hrozna zatlačené na spodnú priečku. Zostávali síce prítomné ako formálny rámec a rovina symbolickej komunikácie s občanmi – usilovným „pracujúcim ľudom“ hodným verejnej úcty, ktorá sa preukazovala pomocou materialistických, ideologicky prípustným spôsobom.²⁸ Jej stvárnenie v alegorickom sprievode, ktorý bol z hľadiska obsahu symbolických významov ťažiskom rituálu, sa však presunulo na úroveň zábavy. Príprave tzv. veselej časti sprievodu,²⁹ ktorá popri historických alegóriách, vtipných scénkach, prezentácii folklóru, záujmovej činnosti a pod. prezentovala divákovi aj vinohradnícke zvyky, organizátori venovali len minimum pozornosti. Ponechávali ju na voľné spracovanie jednotlivým obciam okresu a jednotným roľníckym družstvám. Tie sa tu mohli prezentovať menej formálne. Na vyzdobených vozoch s kónským záprahom alebo nákladných autách a traktoroch označených názvom konkrétneho družstva či obce ponúkali divákovi improvizované scénky z oberačky a lisovania hrozna, zábav pod viechou, hostín a tancovačiek, ktoré oživovali kostýmovaním v tradičnom odeve, hudbou a spevom, popíjaním vína, hostením sa miestnymi špecialitami. Táto časť sprievodu, prezentujúca najmä lokálne reálie a znázorňujúca jasne dešifrovateľné obsahy, vyznievala napriek divadelnému rámcu tvorenému alegorickým sprievodom neformálne. Účinkujúci – obyvatelia okolitých dedín – vo svojich rolách voľne improvizovali, komunikovali s okolostojacimi divákmi gestami, pozdravmi, braním do tanca priamo na ulici, nalievaním vína a burčiaku do nastavených pohárov, rozdávaním jedla, strapcov hrozna a pod.

Záver

Opísané aspekty sprievodu spolu s estrádami v letnom kine, ohňostrojmi a tancovačkami pri hudbe dychoviek priťahovali počas trojdňových vinobraní živú a spontánnu pozornosť návštevníkov. A to i napriek, alebo práve vďaka tomu, že popri iných jeho súčastiach, kontrolovaných štátnou mocou a zaťažených symbolickým konaním, boli organizátormi presúvané na nižšiu významovú priečku. Na základe analýzy je možné formulovať poznatok, že pretrvávanie uvedených, čo do stupňa ritualizácie nevýrazných a ležérnych, a z hľadiska

28 „Toho roku už po devätnásty raz vzdávame hold pracujúcim rukám poľnohospodárov a vinohradníkov, ktoré sa pričínili o to, aby náš stôl bol stále bohatší a plnší. 19. Malokarpatské vinobranie v Pezinku, ktoré bude v dňoch 17. – 18. septembra 1977 sa ponese v znamení osláv 60. výročia VOSR [skratka pre Veľkú októbrovú socialistickú revolúciu v roku 1917], a bude veľkolepou prehliadkou dosiahnutých úspechov nášho poľnohospodárstva. [...] Zdvihnime pri tejto príležitosti pohár nového vína, ako prejav vďaky prírode za dobrú úrodu a poľnohospodárom, vinohradníkom za statočnú prácu.“ Tamže, s. 6.

29 Takto sa označovala druhá časť alegorického sprievodu na rokovaníach organizačných komisií. Tamže, s. 16.

sociálnych funkcií praktických – zábavných a relaxačných – prvkov v štruktúre vinobrania, ovplyvňovalo v pozitívnom zmysle jeho obľubu u obyvateľov. Tak sprostredkovane pôsobil i na posilnenie jeho regionálne a lokálne identifikačných funkcií. Uvedená relácia jasne argumentuje dispozície sviatku udržať si v prostredí svojho zrodu vysokú životnosť. To sa dialo aj v podmienkach, keď bol tento mestský sviatok organizovaný a slávený ako sviatok socialistický.

Cituj:

POPELKOVÁ, Katarína. Malokarpatské vinobranie v 70. rokoch 20. storočia – socialistický sviatok kolektivizovaného poľnohospodárstva. In *Forum Historiae*, 2016, roč. 10, č. 1, s. 107-117. ISSN 1337-6861.

...

PhDr. Katarína Popelková, CSc. (nar. 1965) etnologička, samostatná vedecká pracovníčka Ústavu etnológie SAV v Bratislave. Absolvovala odbor národopis na Katedre etnografie a folkloristiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave v roku 1987, odkedy pracuje v Ústave etnológie SAV. Jej bádateľský záujem sa v súčasnosti sústreďuje na štúdium spoločnosti Slovenska prostredníctvom etnografického skúmania podôb a funkcií sviatkov. Venuje sa predovšetkým mestským sviatkom a sviatkovému zákonodarstvu v Slovenskej republike z hľadiska úloh, ktoré sviatky plnia ako politický nástroj. Ďalšími jej odbornými témami sú transformačné procesy v postsocialistickom mestskom vinohradníctve, kultúrne a ekonomické aspekty regionálneho rozvoja, problematika etnických stereotypov, dejín etnológie a urbánneho štúdia v etnológii. Je autorkou vyše štyroch desiatok vedeckých štúdií, autorkou vedeckej monografie a spoluautorkou devätnástich vedeckých a odborných monografií.

Viac: <http://uet.sav.sk/?q=sk/katarina-popelkova-phdr-csc>

Kontakt: katarina.popelkova@savba.sk

